

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2022, c. 8, s. 2: 1655-1660

Kitap Kritiđi / Book Review

Tayeb el-Hibri, The Abbasid Caliphate -A History-, Cambridge University Press, Cambridge 2021, xxviii + 330 sayfa, 3 harita, ISBN: 978-1-316-63439-4.

Ömer YILMAZ

Doç. Dr., Tekirdađ Namık Kemal Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri ABD,
Doç. Dr., Tekirdag Namik Kemal University,
Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences
omeryilmaz@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9576-1344

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Kritiđi / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Eylül / September 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 05 Aralık / December 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Yılmaz, Ömer. "Tayeb el-Hibri, The Abbasid Caliphate -A History-, Cambridge University Press, Cambridge 2021". Tasavvur - Tekirdađ İlahiyat Dergisi 8 / 2 (Aralık 2022): 1655-1660.

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdađ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namik Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Yaklaşık beş asırlık bir zaman dilimini kapsayan Abbasi hilafeti; fıkhî/kelami mezheplerin teşekkül ettiği, İslami ilimlere dair klasik eserlerin telif edildiği ve Bağdat gibi önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinin kurulduğu bir dönemi temsil eder. Bu dönemin Müslüman toplumlar üzerindeki etkisi günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Buna dayalı olarak Abbasiler; dinî, tarihî ve siyasi açıdan araştırmalara konu olmaktadır. Bu konuda yayımladığı araştırmalarla haklı bir üne kavuşmuş olan Tayeb el-Hibri'nin *The Abbasid Caliphate -A History-* adlı çalışması bunlar arasında en önemlilerindedir. Hilafeti bir kurum olarak inceleyen yazar, bunun modern dünyadaki etkilerini de göstermektedir. Hilafetin kurumsallaşmasının Abbasiler döneminde tamamlandığını ifade eden yazar, bundan önce Hulefa-i raşidin ve Emeviler dönemi bulunduğunu belirtir. Ona göre Hulefa-i raşidin döneminde Peygamberin vefatıyla yokluğu hissedilen liderlik, dinî ve siyasi alan birlikte gözetilerek ikame edilmeye çalışılmıştır. Emeviler dönemini yazar, dinî hassasiyetlerin geri planda kaldığı bir saltanat olarak niteler. Bu dönemle Abbasiler arasında dinî açıdan bir mukayese, yazarın kitaptaki temel hedeflerinden birisini teşkil etmektedir. Yazarın varsayımına göre Emeviler, ladinî bir yönetim tarzını benimsemişlerdir. Abbasiler ise siyasetlerine dinî bir anlam yüklemek suretiyle yönettikleri toplumun dinî anlayışlarına hitap etmişlerdir. Emevilerin ve Abbasilerin din politikalarına ilişkin yapılan son çalışmalar, yazarın varsayımını reddetmemizin önünde bir engel bırakmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Siyaset, Abbasiler, Emeviler, Halifelik.

Abstract

The Abbasid caliphate covers about five centuries; It represents a period when fiqh/theological sects were formed, classical works on Islamic sciences were compiled, and important historical, scientific, and cultural centers such as Baghdad were established. The influence of this period on Muslim societies continues to this day. Based on this, the Abbasids; It is the subject of research in terms of religion, history, and politics. Tayeb al-Hibri's work named "*The Abbasid Caliphate -A History-*" which has gained a well-deserved reputation with the research he published on this subject is one of the most important among them. The author, who examines the caliphate as an institution, also

shows its effects in the modern world. According to him, the leadership, whose absence was felt with the death of the prophet in the period of caliphates, was tried to be replaced by considering the religious and political spheres together. The author describes the Umayyad period as a reign in which religious sensitivities remained in the background. A religious comparison between this period and the Abbasids constitutes one of the main goals of the author in the book. According to the author's assumption, the Umayyads adopted a spruce management style. The Abbasids, on the other hand, appealed to the religious understanding of the society they ruled by ascribing a religious meaning to their politics. Recent studies on the religious policies of the Umayyads and Abbasids do not prevent us from rejecting the author's hypothesis.

Keywords: Religion, Politics, Abbasids, Umayyads, Caliphate.

Abbasi halifeliği dönemi (750-1258); bilim, edebiyat ve kültür alanlarındaki çeşitli başarıları ile İslam medeniyetinin oluşum dönemini temsil etmesi yönüyle önemlidir. Bu dönemin, İslam'ın hilafet anlayışının ve genel olarak İslami anlayışın şekillenmesindeki rolü de gözardı edilemez. Bugün tarihçiler, İslam'ın entelektüel tarihini ve kökenlerini çoğunlukla Abbasi döneminde oluşan kaynaklara göre araştırmaktadır. Gerek kelim gerekse fıkıh mezheplerinin oluşum süreci bu dönemde tamamlandığı gibi İslami ilimlere ilişkin erken dönem literatür bu dönemde telif edilmiştir. Bu yüzden Abbasi hilafeti siyasi gücünü kaybettikten sonra da Müslüman toplumların kültürlerini şekillendirmeye devam etmiştir ve modern dünya bu yönüyle Abbasi hilafetine çok şey borçludur. Abbasilerle ilgili yayımladığı makaleler ile bu konuda bir otorite haline gelen Tayeb el-Hibri'nin *The Abbasid Caliphate -A History-* adlı kitabı, bu döneme fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi İslami ilimlerin verilerinden faydalanarak yaklaşmaktadır ve bu yönüyle tematik bir araştırma niteliğindedir. Yazar; Abbasi halifeliğinin kuruluşundan Harun Reşid (786-809) yönetimindeki altın çağına ve 1258'de Moğollar tarafından Bağdat'ın istilasına kadar uzanan bu tarihi, hilafeti bir kurum olarak inceleyerek ele almaktadır ve hilafetin İslam kültürü ve toplumu üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Abbasi hanedanının beş yüzyıllık tarihini geniş bir yelpazede ele alan Tayeb El-Hibri, bir kurum olarak halifeliği dinî kavramların odak noktası olarak ince-

lemektedir ve halifelerin mirasının modern dünyada doğrudan ve dolaylı olarak yankılanmaya devam ettiğini göstermektedir.

Yazar, hilafet kurumunun önemini Hz Peygamber'in vefatıyla ortaya çıkan dinî ve siyasi liderlik kriziyle ilişkilendirmektedir. Hz. Peygamberin son günlerinde Hz. Ebubekir'i imametle görevlendirmesi, sahabenin çoğunluğu tarafından dinî ve siyasi liderliğe onun daha layık olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Hulefa-i raşidin dönemi boyunca da dinî ve siyasi liderlik bir arada değerlendirilmiştir. Emeviler dönemine ilişkin olarak ise yazar, hilafetin verasetle intikal eden monarşik bir kurum haline dönüştüğünü ifade ederek geleneksel bakış açısını yansıtır ve şaşırtıcı bir şekilde bu konuda Steven C. Judd ve Fred Donner gibi Emevi siyasetinin dinle ilişkisini inceleyen araştırmacıların yayınlarını görmezden gelir. Ayrıca Şa'bî (ö. 104/722) ve Zührî (ö. 124/742) gibi alimlerin Emevilerle güçlü ilişkileri de Emevilerin dinden uzak bir siyaset izlediğini ifade eden tezin sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Monarşik bir yapıyı Emeviler için bir zorunluluk olarak değerlendiren yazara göre Hz. Peygamber'in ailesini, haricileri ve kabileler arası çatışmaları kendi iktidarları için birer tehdit olarak gören Emeviler; güvenliklerini kaba kuvvete dayanan bir imparatorlukta buldular. Abbasiler ise yönetimlerine hem siyasi hem dinî bir anlam yüklemeyi tercih ettiler. Yazar, Abbasi halifelerinin Mansur, Mehdi ve Raşid gibi dinî çağrışımlı unvanlar almalarını da bu çerçevede değerlendirir.

Abbasi devriminin kökenleri üzerinde de duran yazar, bunu Emevi ve Haşimi aileleri arasında on yıllar öncesine uzanan bir rekabete dayandırmaktadır. O, Abbasi devrimini Emevilere karşı Haşimi ailesinden gelen ayaklanmalar zincirinin son halkası olarak görür. Yazar, Abbasi devrimin başarısını, Abbasilerin sadece Araplardan değil aynı zamanda İranlılardan da güçlü bir destek bulmalarına bağlar. Ona göre Yahudilerden ve Hristiyanlardan gadre uğrayanların sığınağı haline gelmiş olan Pers toprakları, Haşimi ailesi için de güvenilir bir liman olmuştur. Devrimin üssünün Horasan olması da buna işaret eder. Kuzeydoğu İran'da bir eyalet olan Horasan'ın ayaklanma için üs konumunda olması, Ebu Müslim Horasanî'yi (ö. 137/755) devrimin örgütlenmesinde ve Abbasi devletinin kuruluş aşamasında daha çok öne çıkıştır. Bunda ilk Abbasi halifesi Ebü'l-Abbas Seffah'ın (750-754) zayıf kişiliğinin etkisi olduğunu varsayan yazar, Abbasilerde konsolidasyonun Halife Mansur

(754-775) ile başladığını ifade eder. Ancak bu varsayım yeterince ikna edici değildir. Çünkü iç karışıklıklara büyük ölçüde son verip siyasi birliği sağlayan Ebü'l-Abbas Seffah'ın zayıf bir kişilikli olduğunu reddetmemizi gerektirecek pek çok delil vardır. Kufe'de okuduğu ilk hutbede kendisini "kan döken" anlamına gelen "seffah" unvanıyla takdim etmesi bunlar içerisinde en önemlilerindedir. Yazara göre ise Arap ve İran kökenli unsurlar üzerinde tam anlamıyla egemenliğin tesis edilip isyanların bastırılması Halife Mansur döneminde olmuştur. Bu dönemde artık isyanlar bastırılmış ve Halife Mansur gerek Arap gerekse İran kökenli unsurlar üzerinde tam anlamıyla egemenlik tesis etmiştir. Yeni bir başkent arayışına girilip Bağdat'ın kurulması da bu dönemde olmuştur.

Halife Mansur sonrası dönemi Abbasilerin altın çağı olarak niteleyen yazar, Abbasilerin yükselişini Bağdat'ın sayısız cami, han, hamam ve medrese ile bir merkez haline gelmesi ile özdeşleştirir. Ona göre bu dönemin icraatlarından en önemlisi bir çeviri ve araştırma merkezi olarak Beytülhikmenin kurulmasıdır. Ancak o, Beytülhikmenin kurulmasına ilişkin olarak Halife Me'mun'a (813-833) yapılan aşırı vurguyu yumuşatma eğilimindedir. Ona göre erken dönem Abbasi halifeleri ilmi araştırmalara destek olmakta tereddüt göstermemişlerdir. Buna dayalı olarak yazar, halifeler ile ulema, felsefe ile din arasında bir çatışma yaşanmadığını ifade etmiştir. Ancak bu yaklaşımında erken devir hanefi tarihi açısından önemli bir kaynak durumunda olan Saymeri'nin (ö. 436/1045) *Ahbar'*ını görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Saymeri'nin *Ahbar'*ı Halife Mansur ile başta Ebu Hanife olmak üzere Kufeli ulema arasındaki çatışmayı gözler önüne sermektedir. Halife Mansur'un kendisini peygamberin yolundan ayrıldığı yönünde eleştiren Kufe ulemasından bazılarını öldürerek cezalandırması ve benzeri örnekler; Tayep el-Hibri'nin, Abbasi-leri dinî hassasiyeti yüksek bir yönetim olarak tanıtmaya şüpheyle yaklaşmamızı gerektirmektedir.

Tercüme hareketinde Halife Me'mun'un adının biraz daha geri planda kalmasını savunan yazar, mihne sürecini değerlendirirken onu bir "rönesans adamı" olarak tanıtır. Ancak bu süreçte Kuran'ın yaratılmışlığı konusunda alimlerin sorguya çekildiğini ve kamu otoritesi ile görüş birliği içerisinde olmayanların işkenceye maruz kaldığını düşündüğümüzde Halife Me'mun'un bir rönesans adamı olarak tanıtılmasına itiraz etmemizin önünde bir engel

bulunmamaktadır. Yazara göre mutezili çizgide bir devlet adamı olan Halife Me'mun, 827 tarihinde Kuran'ın yaratılmışlığı konusundaki mutezili söylemi, resmi ideoloji haline getirmiştir. Ahmed bin Hanbel ve onunla görüş birliği içerisinde olan ulema ise bu yorumu reddetmiş ve Kuran'ın yaratılmış olduğu düşüncesine itiraz etmişlerdir. Farklı düşüncelere 833 yılına kadar hoşgörülü davranıldığını belirten yazar, bu tarihten itibaren Bizans'tan Bağdat'a yönelen saldırı ile eşzamanlı olarak mihne sürecinin başlatıldığını ifade eder. Yazarın halife ile Kuran'ın yaratılmış olduğu tezini kabul etmeyen ulema arasındaki çatışmayı hadisin ve dolaylı olarak hadis alimlerinin toplum nezdinde artan otoritesine bağlaması da ikna edici değildir. Zira mihne sürecinde sorguya çekilenler hadisçilerle sınırlı olmadığı gibi hapis, sürgün ve işkence gibi cezalara maruz kalanlar da sadece hadisçiler olmamıştır. Mihne süreciyle eş zamanlı bir başka vakaya daha işaret eden yazara göre bu süreçle aynı tarihlerde Bizans imparatoru Theophilos da ikonoklazm politikası ile meşguldür. Dinî sembollerin yok edilmesini destekleyen ve bunlara saygı göstermeyi sapkınlık olarak gören bu politika ile mihne sürecinin aynı felsefi sorularla motive olup olmadıkları ise araştırılmayı bekleyen bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynakça

el-Hibri, Tayeb. *The Abbasid Caliphate -A History-*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.